

de Zelfzwichter

2017 / 4

**Malen voor de streekmarkt
Groningse streekgerechten en molenaars
Restauratie Hollands Welvaart**

de Zelfwichter

Jaargang 21, nummer 4

december 2017

ISSN 1877-7732

Losse nummers: 4 euro plus porto

De Zelfwichter is het kwartaalblad van

HET GRONINGER MOLENHUIS.

Het blad verschijnt in de maanden maart,

juni, oktober en december.

Donateurs van de Stichting Het Groninger
Molenhuis ontvangen het blad automatisch.

DONATIES

Minimaal 20 euro per jaar

Het Groninger Molenhuis

Lopende Diep 8, 9712 NW Groningen

(050) 313 00 52

www.erfgoedpartners.nl

Rekeningnummer: NL32 TRIO 0784 8534 28

REDACTIE

Gitta op den Akker, Johan van Dijk, Jan Kugel,

Tjerd van Riemsdijk, Bert Steenuizen,

Margreet Versteeg

eindredacteur

Thea Pol

pol@erfgoedpartners.nl

Aan dit nummer werkten mee:

Albert Buursma, Hans Donderwinkel, Reint Huizenga,

Fred Ootjers, Jan Chris Wagenaar

De redactie behoudt zich het recht voor
ingezonden artikelen in te korten en/of
aan te passen. Overname van artikelen is
eerst na overleg met de uitgever toegestaan.

Vormgevingsconcept

Dineke Buist

Opmaak

Bert Holtkamp

Drukwerk

Drukkerij Tienkamp

Sluitingsdatum

6 februari 2018

kopij 2018/1

OMSLAG-thema 2017: Kijken over de grens

Foto omslag: Molenaar Cees Notenboom en zijn leerling,

Maarten de Harder, op de stelling van graan- en pelmolen

De Wetsinger te Wetsinge.

Foto's:

(voorkant) Jelte Oosterhuis; (achterkant) Elmer Spaargaren

Achtergrond: koren- en pelmolen Zeldenrust Westerwijtwerd

AutoCAD-tekening: Reint Verkerk van Wieringa molenbouw-

advies

Voorpagina's 2017

Kijken over de grens

- 3 Malen voor de streekmarkt
- 6 Groningse streekgerechten en de molenaar
- 10 Museale molenvondst
- 13 Molenonderhoud
- 15 Ander molennieuws
- 17 Groninger molenwereld
- 19 Molentypes
- 21 Boekennieuws

Het Groninger Molenarchief is gevestigd

in het Groninger Molenhuis

Lopende Diep 8, 9712 NW Groningen

(050) 313 00 52

(geopend maandag t/m woensdag)

molenarchief@groningermolenhuis.nl

POLDERMOLEN DE PALEN TE WESTERWIJTWERD
MARTIJN SCHOLTENS

Zelfwichter

Een wieksysteem met kleppen die automatisch
openen en sluiten afhankelijk van de wisselende
windkracht. Eén van de verbeteringen ten
opzichte van de oudhollandse zeilwieken.

Malen voor de streekmarkt

Het begint al bijna te schemeren, wanneer molenaar Cees Notenboom en zijn leerling, Maarten de Harder, arriveren bij graan- en pelmolen De Wetsinger te Wetsinge. Om precies te zijn: Klein Wetsinge, dat uiteindelijk groter is gegroeid dan het oorspronkelijke Groot Wetsinge. Eerst denk ik dat het schilders zijn, vanwege de witte vlekken op hun kleding, die ik ontwaar als ze uit het busje stappen. Maar dan realiseer ik me: dat zijn molenaars, die onder het meel zitten. Daaraan denk je niet meer, omdat de meeste korenmolens niet meer malen. In de loop van het interview en de bezichtiging van de molen krijg ik ook wittige meelvlekken op mijn kleding. Dit is het echte werk... Cees vertelt dat hij zijn lichtgekleurde outfit speciaal heeft aangeschaft bij een Groninger vakkledinghuis. Donkerder kleren voldeden – uiteraard – niet. Hij concludeerde dat korenmolenaars vroeger niet voor niets dergelijke wittige kleding droegen.

Werkende korenmolen

De Wetsinger is een werkende korenmolen. Cees combineert de afspraak voor het interview dan ook om, samen met leerling Maarten, te malen. Er is voldoende wind, dus daar moet gebruik van gemaakt worden. De afgelopen twee jaar was er relatief weinig wind die krachtig genoeg was om goed te kunnen pellen.

Cees: "Als je een molen niet gebruikt, raken veel dingen ervan letterlijk weg en gaat kennis verloren. In Denemarken, Duitsland en Vlaanderen weten ze op de meeste molens al niet meer hoe ze moeten malen. En ik ben bang dat het in Nederland ook die kant op gaat. Zo pellen veel molens bij windkracht 4; dat kan pas bij

windkracht 6 en meer, met 'volle stenen'. Met een 'halve wind' werkt dat niet en krijg je geen goed product. Ik wist dat eerst ook niet, maar heb die kennis opgedaan via veel lezen, nadenken en vooral: gewoon doen. Ik kan zelf niet beoordelen of ik goed ben, maar je moet iets proberen en daar leer je van!"

Dat er daadwerkelijk wat moet gebeuren, blijkt wanneer leerling Maarten komt melden dat het graan bijgevuld moet worden. Cees onderbreekt het gesprek. Tijdens het interview is het een beleving in een echt malende molen te zijn, die trilt en schudt door de wind en kraakt en piept door het draaien van de wieken, de raderen en de maalstenen: we moeten luid spreken om ons verstaanbaar te maken.

Onderaandrijving

De Wetsinger is een bijna unieke molen, in die zin, dat deze een 'onderaandrijving' heeft; er is nog maar een zo'n molen elders in het land. Dat vindt Cees op zich niet zo bijzonder. Hij ziet het speciale meer in de wijze waarop die aandrijving tot stand is gekomen. Vervolgens legt hij uit: "In de jaren veertig en vijftig van de vorige eeuw is de molen heringericht. Het makkelijkste is om – net als bij een fabriek – de grondstof omhoog te brengen en vervolgens het product, via de zwaarte-kracht, omlaag te voeren. Normaal is dat in een molen vanwege alle tandraden in de kap en de zolders niet goed mogelijk. In verband daarmee is besloten om bij de 'herindeling' bovenin een ruimte te creëren voor opslag in de vorm van silo's en het tandrad te laten zakken."

Kennismaking met De Wetsinger

Zelf werkte Cees in 1980 als vrijwilliger op molen 't Lam te Woudsend met een compagnon. Wanneer er weinig te doen was, gingen ze op 'molentocht'. Zo kwamen ze omstreeks 1981 terecht in Winsum en 'ontdekten' ze de molen van Wetsinger: "De deur van de vervallen molen was gewoon los en we hebben die toen bekeken." Wat hem bijbleef was een bakje aan de buitenzijde van de molen, om graan in te storten. In 1987 zag Cees dat bij de restauratie het bakje was verdwenen. Enkele jaren later had hij met zijn molen in Woudsend veel Groninger klanten; ook het leeuwendeel van het graan kwam vandaar... Hij wist ook dat er toen in Groningen geen molenaar met een

'ecolicientie' meer was. De Woudsender molen was relatief klein, terwijl er meer 'pelwerk' was, zodat hij aan uitbreiding dacht.

De molen die hij in gedachten had, moest groot en gemakkelijk te bedienen zijn, qua toevoer en capaciteit. "De Wetsinger met silo's en zelfzwichting voldeed daar prima aan. Bovendien lag de molen vlakbij Groningen en was daarom uitstekend bereikbaar. Toen De Wetsinger gerestaureerd was, meldde Cees zich daarom enthousiast aan als gebruiker. De Winsumer molenstichting, die uitstekend werk had verricht, nam hem aan. Bij het malen voor de oplevering gebeurde er iets heel bijzonders wat hij 35 jaar eerder niet had kunnen bevroeden: het bakje voor aanlevering van graan was weer aangebracht en het eerste wat er door kwam, zou voor hem zijn!

Streekproducten

Cees heeft een zogenaamde ecolicientie en is aangesloten bij de SKAL. Dat betekent dat de molenaar biologisch graan moet inkopen. Daarbij hoort "een verschrikkelijke boekhouding." Al die bureaucratische maatregelen moeten er voor zorgen dat het meel dat de molen verlaat ook echt 'biologisch' is. Hij verzucht: "Het kost een hoop geld en inspanning, maar het is wel onze markt."

De biologische grondstoffen die Cees maalt en pelt vinden hun weg vooral naar afnemers in Noord-Nederland. Oftewel: hij levert de basis voor streekproducten. Zijn klanten zijn volgens zijn zeggen 'vrij divers'. Het meel gaat onder meer naar bakkers, groothandels,

horeca, boerderijwinkels in het Noorden en de eigen molenwinkel in Woudsend. Voorts maalt hij voor derden als 'loonwerker'.

Wat produceert De Wetsinger? Dat is tarwemeel en -bloem, speltmeel en -bloem, en roggemeel en -bloem. Een bijzonder streekproduct is de Ommelander tarwe die tot meel en bloem wordt vermalen. Maar ook pelt Cees er gerst. Andere producten maalt hij in Woudsend, waaronder ouderwetse soorten als eenkoorn en emmertarwe. Over welke streekproducten er van zijn op De Wetsinger gemalen meel, bloem en gort worden gemaakt, is hij niet precies op hoogte. Wel weet hij dat er in Tolbert, bijvoorbeeld, van de 'Ommelander tarwe' speciaal brood wordt gemaakt. Daarnaast worden meel en bloem verkocht in natuurwinkels.

De gort werd vroeger in Groningerland vooral gebruikt voor 'soepenbrij' (karnemelksepap), als een stevig ontbijt, maar dat wordt nu nauwelijks meer op die manier genuttigd. Tegenwoordig wordt gort vooral gebruikt voor maaltijdsoepen of ook, zoals Cees aangeeft: "Door de neutrale smaak, vergelijkbaar met rijst, kan het worden geserveerd bij groenten als groene kool of boerenkool."

Leven als molenaar...

Wanneer hij op De Wetsinger werkt, ontvangt Cees – liever, en vrijwel – geen bezoek. Wanneer hij alleen op de molen is, is dat ook niet toegestaan, maar wel wanneer zijn compaan, vrijwillig molenaar Bert Leeuw,

er is. Bij dit interview zitten we op de eerste zolder aan 'zijn' tafel, zoals Cees die beschouwt, want hij zelf zit er nooit: hij is meestal boven. Bij 't Lam in Woudsend ontvangt hij zoveel bezoek, dat hij op De Wetsinger graag alleen is: daar is geen winkel, kantoor of woonhuis naast de molen. Wanneer Bert er is, is die meestal het eerste aanspreekpunt.

Cees geeft ook les aan leerlingen. De resultaten zijn hoopvol, want van de zes zijn er maar liefst vijf onder de 25 jaar. Hij ziet ook een verschil: "Jongeren komen om op te bouwen, maar ouderen om te behouden."

Kan hij er van leven? Cees antwoordt filosofisch:

"Zoiets als dit kunnen grote jongens als Moorlag en Koopmans zich niet permitteren. De industrie produceert veel goedkoper. Ik zeg altijd: Wij pakken de kruimeltjes op, die de grote jongens laten liggen. Maar worden die kruimeltjes een heel brood, dan pakken zij het op en moeten wij weer iets anders verzinnen."

De decennia dat hij als molenaar actief is geweest overziend, besluit hij: "In de jaren zeventig met molens in Oldehove en Feerwerd was er veel werk voor biologische bakkerijen, zoals in Pieterburen. Aan het einde van de jaren negentig volgde een heel slechte tijd, maar nu is er weer een periode van opgang. Over het geheel genomen is er een stijgende lijn." En dat biedt, mede gezien zijn jonge molenaarsleerlingen, perspectief voor de toekomst.

Groningse streekgerechten en de molenaar

In deze laatste Zelfzwichter van 2017, waarin tradities centraal staan, aandacht voor enkele typisch Groningse streekgerechten. De redactie heeft Hans Donderwinkel bereid gevonden hierover een artikel te schrijven. Donderwinkel, die werkzaam was in de biologische landbouw, natuurvoeding en handel in pectine en kruiden, schreef het boek 'Gronings eten', waarin wordt verteld hoe men in de provincie Groningen door de eeuwen heen heeft gegeten en wat je daar in de hedendaagse keuken nog van terugvindt. In dit artikel passeren drie lekkernijen de revue:

- *Stoetboom*
- *Spekkendikken*
- *Nieuwjaarsrolletjes en kniepertjes*

In alle gevallen zijn de recepten opgenomen zodat u het thuis ook kunt bereiden!

Stoetboom

Op 30 maart 2017 is de stoetboom opgenomen in de Nationale Inventaris Immaterieel Cultureel Erfgoed in Nederland, samen met de Groninger eierbal. Het ambacht van molenaar staat al sinds 7 mei 2013 op deze lijst en is in 2016 voorgedragen aan Unesco. Op 7 december is bekendgemaakt dat het ambacht van molenaar een plaatsje heeft gekregen op de Unesco-lijst.

Hogeland

Op het einde van de eerste schooldag van de basisschool krijgen kinderen die naar groep 3 overgaan een stoetboom in een aantal plaatsen op het Hogeland.

Zo'n stoetboom was oorspronkelijk een kleine boomtak, waaraan klompjes deeg tot broodjes waren vastgebakken, in de geest van de Palmpasentak. Tegenwoordig zijn het versierde en opgetuigde takken met broodjes, krentenbollen, appels, sinaasappels en snoep. Het snoep zit meestal in een zakje; Groningers noemen dit een puutje met slik, een zakje met snoep. Vaak zijn ze ook nog versierd met linten en strikken.

Volgens de overlevering groeien deze stoetbomen op de zolder (soms in de kelder) van de school. De leerlingen uit de hoogste klassen zorgen ervoor dat deze bomen met veel lawaai en gestommel worden 'omgehakt'. De kleintjes zitten ondertussen in hun lokaal vol spanning te wachten tot ze hun stoetboom van zolder mogen halen of krijgen aangereikt in aanwezigheid van de ouders. Daarna gaan ze naar buiten om met de hele klas op de foto te gaan. Vroeger trok men daarna in optocht door het dorp.

Waarschijnlijk is de traditie van het uitreiken van de stoetboom op het eind van de 19e eeuw ontstaan. Oorspronkelijk in een groter gebied in Nederland en diverse Duitstalige landen. In de meeste streken is het verdwenen, terwijl het op het Hogeland is blijven bestaan. In Twijzelerheide in Friesland kent men deze traditie als 'koekebeam'. Het gebruik van de stoetboom in Groningen is nu nog op zo'n 25 basisscholen van Zoutkamp tot Bierum, maar vooral in Fivelingo.

Succesvolle schoolcarrière

Hoe deze traditie op het Hogeland van Groningen heeft standgehouden is niet duidelijk. Net als dat we moeten gissen naar de betekenis van dit gebruik. Aan de takken met broodjes, vergelijkbaar met de Palmpasentakken en Duitse nieuwjaarsboompjes, werden magische krachten toegeschreven. Bij de stoetboom is het waarschijnlijk dat men de prille leerling een succesvolle schoolcarrière toewenst. In andere streken krijgen kinderen nog wel koekjes of snoepjes op de eerste schooldag, dit verschilt van dorp tot dorp.

Een stoetboom is oorspronkelijk een platte iepentak waaraan witte broodjes (stoetjes) werden gebakken. Stoeten werden vroeger alleen op hoogtijdagen gegeten en waren een lekkernij. Iedere dag mocht er iets van de stoetboom worden gehaald (schoolgeven) om de gang naar school gemakkelijker te maken. Eerst de 'stoeten' en krentenbollen, die met de dag harder werden. Dan de eierkoeken (pleverkouken), sinaasappels en het snoep.

De traktatie voor de prille leerlingen is zeker bedoeld om het leed van de eerste 'werkdag' op school te verzachten. Het is ook een inwijdingsritueel voor een nieuw leven. De overgang van groep 2 naar groep 3 is afscheid nemen van buitenspeelplekken, zandbak, vingerverf en voorlezen. Ook werden ze vroeger geconfronteerd met een juf of meester die geen dialect sprak.

“De stoetboom staat voor voorspoed en wijsheid voor de kleuters die nu leerling geworden zijn in klas 3,” zegt directeur Peter Loonstra van obs De Octopus in Eenrum. “Volgens het gebruik wordt met het geven van de tak, ook de wijsheid doorgegeven.” De kinderen kregen ook vaak het advies mee om niet door de graanvelden te lopen, want het koren is nodig voor de stoetboom.

Er wordt gezegd dat de traditie van de stoetboom in Spijk zijn oorsprong vindt. Voor zover bekend bakt alleen bakker Olinga in Bierum nog de traditionele platte broodjes aan de takken vast. Andere bakkers binden kadetjes of ronde broodjes aan de takken. Tegenwoordig worden de stoetbomen meestal door de ouders gemaakt.

Recept stoetboom

500 gram bloem
1 zakje droge gist of 25 gram verse gist
0,3 liter lauw water
0,15 liter olie
± 5 gram zout
1 theelepel honing of suiker
platte kale iepentakken

Verwarm de oven voor op 220°C. Maak van de gist, 100 gram bloem, honing of suiker en 0,1 liter water een papje en laat dit ongeveer 30 minuten rijzen. Voeg daarna de overige ingrediënten toe en kneed hiervan een deeg. Laat dit ruim 30 minuten rijzen. Maak van het deeg een aantal kleine bolletjes (± 50 gram) en laat die op een bakplaat nog 30 minuten narijzen. Bak de broodjes in ongeveer 20 minuten gaar. Als de broodjes zijn afgekoeld, kunt u ze aan de iepentakken bevestigen, samen met ander lekkers en versiersels.

Spekkendikken

In Westerwolde bakt men rond Oud en Nieuw traditioneel de geurige spekkendikken. Ook nu ruiken nog veel keukens in Zuidoost Groningen naar spekkendikken en zijn daar nog populairder dan oliebollen. Het beslag is grijs van kleur en zurig van geur, dat komt doordat er roggemeel in wordt verwerkt. Spekkendikken is een kleine, dikke wafel met dunne plakjes spek en Groninger worst erop gebakken in een wafelijzer (hoortjesijzer). Je kunt zo ook als een kleine dikke pannenkoek bereiden. De meeste molenaars in Oost-Groningen hebben hun eigen meelmengsel voor spekkendikken. Traditioneel bestaat dit mengsel uit gelijke delen tarwe- en roggemeel. De laatste jaren wordt het aangevuld met speltmeel.

Recept spekkendikken

250 gram tarwemeel
250 gram roggemeel
0,5 liter melk
beetje zout
50 gram lichtbruine suiker
50 gram stroop
2 eieren
boter of margarine
plakjes rookspek
plakjes metworst

Meng het meel door de melk en laat het een paar uur staan. Roer er daarna zout, suiker, stroop en eieren door tot een dik beslag. Leg een paar plakjes spek en worst op een heet ingevet wafelijzer. Giet hier het beslag op en leg er weer plakjes spek en worst op. Doe het ijzer dicht en bak de spekkendikken op een halfhoog vuur goudbruin gaar. De spekkendikken worden niet knapperig, maar blijven slap en zijn versgebakken het lekkerst.

Nieuwjaarsrolletjes

Deze rolletjes zijn bekend in heel het land, dankzij bakker Vegter uit Hoogezand. Voor Sinterklaas zie je ze al staan, vele dozen opgestapeld in de supermarkt. Het nieuwe jaar begint met een rolletje en rolt zich in het jaar uit tot een plat kniepertje. Ook in Drenthe en Overijssel zijn kniepertjes populair. De Nieuwjaarsrolletjes zijn typisch Gronings en worden traditioneel ook in Twente en de Achterhoek gebakken. Rolletjes en kniepertjes bak je zelf rond de jaarwisseling in een traditioneel gietijzeren kniepertjesijzer direct boven een gaspit. Nu wordt vaak een elektrische wafelijzer gebruikt. De receptuur verschilt. Rolletjes worden gemaakt van een dik, vloeibaar beslag en in het ijzer geschonken. Het beslag voor kniepertjes is een soort deeg. Dit wordt in kleine bolletjes gerold die in het ijzer worden gelegd.

Recept Nieuwjaarsrolletjes

150 gram witte suiker
250 gram patentbloem
1 zakje vanillesuiker
2 eieren
125 gram boter
zout en citroensap
wat water
slagroom

Meng alle ingrediënten goed door elkaar tot een smeug beslag. Belangrijk is de hoeveelheid water, ga uit van een vloeibare massa ter dikte van yoghurt. Vet een verhitte wafelijzer in en schep 1 eetlepel beslag in het midden van het ijzer. De wafels aan beide kanten

snel goudbruin bakken. De hete wafels direct oprollen om de steel van een pollepel. Serveer de rolletjes met ingespoten slagroom.

Kniepertjes

In het Gronings ook wel kniepkoukies genoemd.

150 gram witte suiker
250 gram patentbloem
1 zakje vanillesuiker
2 eieren
125 gram boter
zout
wat water
kaneel

Meng alle ingrediënten goed door elkaar tot een smeug deeg. Belangrijk is de hoeveelheid water, ga uit van een deeg dat net niet meer aan je vingers plakt. Maak kleine bolletjes van het deeg. Vet een verhitte wafelijzer in en leg een bolletje deeg in het midden van het ijzer. De wafels aan beide kanten snel goudbruin bakken. Kniepertjes worden ook wel met scheutje sherry of vieux gemaakt.

WAGENSCHOTZAGER, LATER BALKENZAGER DE WITTE TROFFEL, PALTROK, TE WESTZAAN IN DE ZUID, TEN OOSTEN VAN DE WEG, AAN EN TEN NOORDEN VAN DE TROFFELSLOOT, HALVERWEGE DE WEG EN DE GOUW. BOUWJAAR ONBEKEND, GESLOOPT IN 1884.

COLLECTIE STICHTING HUIZINGA MEUBEL NEDERLAND

Museale molenvondst

Jacobus Abraham Huizinga (1861-1937) begint in de stad Groningen in 1889 zijn meubelfabriek 'Nederland'. De fabriek groeit uit tot de grootste in zijn soort in Noord-Nederland en op het hoogtepunt zijn er ruim honderd vaklieden aan het werk. Meest meubelmakers, maar ook stoffeerdere en behangers. In 1955 fuseert de fabriek met haar voormalige concurrent Rodenberg en bestaat ze als winkel onder de naam 'Huizinga & Rodenberg' nog tot 2005.

Jacobus Abraham groeit op in het hout. Zijn vader Juriaan (1815-1891) heeft in het Noord-Hollandse Westzaan de houtzaagmolen en -zagerij De Witte Troffel en is daarnaast houtkoper. In 1863 overlijdt de moeder van Jacobus en vijf jaar later verhuist het gezin van vader, zoon en twee dochters naar de stad Groningen.

De wieg van Jacobus stond dus in Westzaan, in De Witte Troffel. De molen is allang verdwenen, gebleven is wat summiere informatie, verspreid over verschillende bronnen. Uit de erfenis van Jacobus is een unieke foto overgeleverd van De Witte Troffel, een opname uit 1852. Voor zover bekend is het in deze editie van *de Zelfzwichter* dat de foto voor het eerst wordt gepubliceerd.

Het bouwjaar van De Witte Troffel is niet bekend. De molen wordt voor het eerst genoemd in de boedel van Jan Adriaansz. Mats. Deze bevatte onder andere het volgende: *"De helft in de houtzagersmolen de Troffel int Zuijd-ent van Westzaan"*. Deze boedelinventarisatie is gedateerd op 21 maart 1726. Kort daarna komt de molen in bezit van de familie Visser. Op 28 juli 1731 wordt bij de Westzaner notaris Jongewaard een brandcontract opgericht. De molens die hierin worden verzekerd zijn houtzaagmolens, zij staan alle in de Zuid van Westzaan en aan de westkant van de Zuiderwatering van Zaandam-West. De Witte Troffel wordt door Dirk Gerritsz. Blauw verzekerd. Hij treedt op als voogd voor de minderjarige kinderen van Aris Visser.

Op 1 augustus 1786 wordt De Witte Troffel getaxeerd. De molen die nog steeds als wagenschotzager is ingericht, vertegenwoordigt een waarde van FL2510,-. Dit is een aanzienlijk bedrag voor een wagenschotzager. Mogelijk is dit bedrag inclusief de houtloodsen, werf en water van de molen. Vermoedelijk wordt de molen kort hierna verbouwd tot balkenzager. Niet lang daarna komt De Witte Troffel te werken voor de uit Oostzaan afkomstige Jan Albertsz. Buys. Na aankoop van de molen verhuist Buys naar Westzaan. Op 17 mei 1810 overlijdt Jan Buys. Nog diezelfde dag verkoopt zijn weduwe Hilgond Schots het volgende, *"Een houtzaagmolen genaamd De Witte Troffel, getekend No. 545 met houtschuur, pakhuis No. 98 en erf (112 roed), gereedschappen en verdere aanhorigheden staande en gelegen te Westzaan, beoosten de weg aan de Gouw, benevens twee stukken land benoorden de molen (965 roed)."* De molen wordt gekocht door de Westzaner Jacob Kruyt voor Fl1000,-. Deze Jacob Kruyt zal later de twee zaagmolens De Kruidberg en De Tweeling laten bouwen. Hoelang Kruyt met de Witte Troffel blijft werken is niet bekend.

Op 28 januari 1847 wordt de Zuid van Westzaan geteisterd door een storm met een orkaankracht. Jan Jacobsz. Honig uit Zaandijk maakt over deze storm de volgende aantekening en noteert de schade aan de molens. *"Een orkaan of windhoos teisterde op den 28sten januari van het jaar 1847 o.a. de volgende*

molens op het Zuideind van Westzaan: De Tweeling van Jan Kruyt: 1 roed; 't Kind van Weelde van C. Dekker & Co: 2 roeden; De Huismus van A. de Lange & Zonen: 1 zeil; De Groene Jager van A. Buys: 4 end hekkens, 1 draaihoofd en wijfelaar; Het Vliegend Hart van A. Buys: 3 1/2 end hekkens; De Oude Visser van A. de Lange & Zonen: 1 roed, 1 end hekkens, 2 gang kammen (met begin van brand); Het Witte Schaap van J. Dekker Gz.: 1 1/2 end hekkens; De Kapol (watermolen): 1 roed; De Blauwe Kuiper van J. Kruyt: 1 end hekkens; De Witte Troffel van J. Huysinga: 1 1/2 end hekkens, eenige kammen en de roed gespleten; De Kerseboom van Louis Robert te Utrecht: eenige hekkens; De Veldmuis of Kikkert: 4 zeilen geheel weg. Deze molen evenals de Kruidberg hebben een geruime tijd linksom gemalen."

De Witte Troffel is op het moment van de storm dus in bezit van J. Huysinga [Juriaan Huizinga]. Juriaan verkoopt de molen in 1868. De laatste eigenaar van De Witte Troffel is Gerrit Jansz. Dekker. De zaken gaan hem niet voor de wind en in 1882 komt De Witte Troffel definitief stil te staan. Op 14 maart 1883 wordt ze uit de brandverzekering gehaald en in 1884 verdwijnt de molen door sloop uit het Zaanse land.

Willem Buys vermeldt in zijn boekje 'De Windmolens aan de Zaanstreek' uit 1918 het volgende over De Witte Troffel, *"Troffel. De grootste paltrok aan de Zaanstreek, Westzaan, gesloopt in 1881. Eigenaar Jurrie Eizinga."*

Noot: het jaar 1881 is niet juist en met 'Jurrie Eizinga' wordt vermoedelijk Juriaan Huizinga bedoeld.

Naam: De Witte Troffel

Type: paltrokmolen

Functie: zaagmolen

Bouwjaar: vóór 1726

Sloop: 1884

Bron:

Molendatabase

Stichting Huizinga Meubel Nederland

Fred Ootjers is free-lance tekstschrjver en voorzitter van de Stichting Huizinga Meubel Nederland

DUNNING **MOLENBOUW**

ONDERHOUD • RESTAURATIE

Provincialeweg 28 • Adorp • 050-3061221

info@dunning-molenbouw.nl

fax: 0598-450013

06-51856323

www.dunning-molenbouw.nl

Wieringa molenbouwadvies

Geert Reindersstraat 20 • 9951 CC Winsum

T (0595) 44 31 92 • M 06 55 80 85 93

info@wieringamolenbouwadvies.nl

www.wieringamolenbouwadvies.nl

Koning Molenzellen

- Nieuwe zeilen
- Reparaties
- Touwwerk
- Smeermiddelen
- En meer

Sipke Koning
06-44003400

www.koning-molenzellen.nl

DISCUS UW HUISDIEREN **SPECIALZAAK** **Ekkelkamp**

- * Tropische vissen, aquariums en benodigdheden
- * Hengelsport en benodigdheden
- * Vogels, vissen en knaagdieren
- * Hondensport, dierbenodigdheden
- * Dierverzorging en -apotheek
- * Paarden- en veevoerders
- * Klompen en laarzen

Fa. Ekkelkamp
Rijksstraatweg 135 Haren
tel. 050-535 02 15

Deze rubriek gaat over timmeren, schilderen
en restaureren aan de Groninger molens

MOLENONDERHOUD

TEKST EN FOTO'S: JAN CHRIS WAGENAAR

Een nieuw leven voor Hollands Welvaart

Hollands Welvaart in Mensingeweer is een trotse koren- en pelmolen in Mensingeweer. Gebouwd in 1855 is de molen tot in de jaren zeventig van de vorige eeuw in gebruik gebleven om te malen en te pellen. Toen de molen in de jaren zeventig in eigendom overging naar de (toenmalige) gemeente Leens volgde er een restauratie waarbij de zelfwichting verdween en de roedes werden voorzien van fokwieken om voldoende trekkracht voor het pellen te genereren. Trekkracht heeft de molen sindsdien voldoende gehad en de molen heeft jarenlang op vrijwillige basis gedraaid. In 2000 kreeg Hollands Welvaart opnieuw een uitvoerige opknapbeurt maar omdat de gemeente (De Marne) overwoog om de molen af te stoten werd het onderhoud niet meer zo uitvoerig bijgehouden als wenselijk zou zijn geweest.

Uitgebreid restauratieplan

Toen Het Groninger Landschap in 2013 eigenaar werd, was de molen in een niet al te goede conditie maar doordat er nog wekelijks fanatiek werd gedraaid viel dit in de praktijk wat minder op. Voortvarend werden de meest noodzakelijke werkzaamheden uitgevoerd; de molenromp kreeg een nieuwe bedekking en er kwamen enkele nieuwe stellingdelen. Hierna werd begonnen met het opstellen van een uitgebreid restauratieplan en in 2016 werd de restauratie aanbesteed.

Draaiende molen

Molen Hollands Welvaart is een actieve molen met veel vrijwilligers, een theeschenkerij op de begane grond en met een expositiezolder. Omdat het lastig is om deze activiteiten te combineren met een uitvoerige restauratie werd besloten om pas na de bouwvak van 2017 te beginnen. Alleen de

oude fokken werden aan het begin van het jaar vast verwijderd omdat ze in slechte staat waren. Ieder die afgelopen zomer op zondag langs de molen is gekomen zal verbaasd hebben gekeken naar onze draaiende molen. Met vier zeilen, zónder voorzoom was het een bijzonder gezicht en natuurlijk niet ideaal, maar wij wisten dat het maar tijdelijk zou zijn.

Probleem bij het boventafelement

In september zijn de roedes gestreken en achter de molen neergelegd. Hierna werd ook de kap van de molenromp afgetakeld en op grote bokken geplaatst zodat het boventafelement van de molen vrij toegankelijk was. Want hierin zat eigenlijk het probleem. Bij een eerdere restauratie is het boventafelement vervangen maar goede houtverbindingen werden toen niet aangebracht. In feite hebben alleen een paar glasfiberstaven en

één houten pen de hele bovenkant van de molen al die jaren op zijn plek gehouden. Gelukkig bleken alle onderdelen in redelijk goede staat en hoefden er maar een aantal stukken vervangen te worden. De kruiring, waarvan werd aangenomen dat deze geheel vervangen moest worden, bleek nog zo goed te zijn dat er vrijwel niets aan gedaan hoefde te worden.

Roestduivel

Deze financiële meevaller kwam prima uit want toen de roedes op de grond lagen, bleek dat een-derde van de buitenroede flink aangetast was door de roestduivel. De vraag wat nu te doen rees. Een nieuwe roede? De oude er weer in en over vijf jaar verder kijken? Beide mogelijkheden zijn niet wenselijk. Gelukkig bleek het mogelijk om het slechte deel van de buitenroede weg te slijpen en hier een nieuw stuk voor in de plaats te lassen. Als de reparatie klaar is en de roedes weer netjes geveerd, is er van de hele operatie niets meer te zien en kunnen de roedes nog jaren en jaren mee.

Duurzaam restaureren

Niet alleen de roedes waren slecht maar ook een groot gedeelte van de heklatten voldeed niet meer. De oude heklatten waren van een zware hardhoutsoort en de fokken van ceder. Omdat cederhout, als het geschilderd is, gevoelig is voor houtrot en de molen zo duurzaam mogelijk gerestaureerd moet worden, is er gekozen voor FSC-gekeurd Afzelia hout, dat echter als nadeel heeft dat het een stuk zwaarder is. Daarom is er voor gekozen om het hele hekwerk te vervangen

Herstelwerk aan het boventafelement is een precisiewerk.

Het boventafelement is een achthoekige ring van balken om de achtkantstijlen boven te verbinden. Hierop komt de dikke kruiring (soms kruivloer geheten) te liggen, waar vervolgens de kap met gevulcht op komt te rusten

door een nieuw hekwerk van verduurzaamd Siberisch lariks zodat het totale gewicht van het wiekenkruis min of meer hetzelfde blijft. Hiernaast worden er nog andere werkzaamheden uitgevoerd zoals het waterdicht maken en het schilderwerk van de kap, het recht hangen van het spoorwiel, er komen nieuwe stormluiken en een nieuwe stelling-schoor.

Op de Hollands Welvaart zit een leuk team van zeven molenaars en een tiental vrijwilligers. Om kosten te besparen heeft een aantal vrijwilligers gezamenlijk wat klussen op zich genomen zoals het schilderen van het tussenachtkant en het maken van nieuwe stellingdeuren.

Omdat er vooral door de herstelwerkzaamheden aan de wieken meer tijd nodig is voor de restauratie lukt het niet om de geplande einddatum van kerst 2017 te halen. Daarom wordt alleen de kap vóór de kerst op de molen gehesen en is het de bedoeling om in het eerste kwartaal van 2018 de restauratie geheel af te ronden. Hoe mooi zou het zijn om op Molendag 2018 de molen feestelijk te heropenen?!

Jan Chris Wagenaar is één van de zeven molenaars op Hollands Welvaart

Koren- en pelmolen **Berg (130)** te Winschoten
In het afgelopen jaar is het volgende onderhoud uitgevoerd:

- Beide pelstenen zijn, na jarenlange stilstand, weer gangbaar gemaakt (molenmaker)
- De door de pelspillen aangedreven zeverij en waaier zijn gangbaar gemaakt (molenaars)
- Het vergane opvulhout onder de pelsteen is vervangen (molenmaker)
- Van het Engels kruiwerk zijn alle 48 assen gedemonteerd, ingevet en teruggeplaatst (molenaars).

Koren- en pelmolen **De Liefde (121)** te Uithuizen

De binnenroede van molen De Liefde in Uithuizen moet worden vervangen. De molenbouwer heeft opdracht gekregen om een nieuwe te leveren. Momenteel zijn deze werkzaamheden in uitvoer. Naar verwachting draait de molen weer voor het einde van het jaar.

Overige zaken en gebeurtenissen over en bij molens

ANDER MOLENNIEUWS

Erfgoedloket voor monumenten in aardbevinggebieden

Eigenaren van gebouwd erfgoed (rijksmonumenten, maar ook gemeentelijke monumenten en beeldbepalende gebouwen) met vragen over herstel van aardbevingschade en versterking kunnen vanaf 1 oktober terecht bij het Erfgoedloket. Dit loket biedt deskundig advies en verwijst naar mogelijkheden voor financiering. Het erfgoedloket is ondergebracht bij Libau, adviesorganisatie voor ruimtelijke kwaliteit en cultureel erfgoed in Groningen. Vanaf 1 oktober 2017 is het Erfgoedloket bereikbaar en per 1 januari 2018 is het loket volledig operationeel. U kunt het Erfgoedloket bereiken op (050) 313 27 09 of info@erfgoedloketgroningen.nl.

Subsidieregeling Instandhouding Monumenten (SIM)

De subsidie is een tegemoetkoming in de kosten voor het reguliere onderhoud van een rijksmonument. De overheid stimuleert met deze subsidie regelmatig onderhoud en is bedoeld voor het planmatig in goede staat houden van een monument. Dat betekent voornamelijk onderhoud, zoals schilder- en herstelwerk. De eigenaar stelt daartoe een zesjarig instandhoudingsplan op met het vereiste begrotingsmodel.

De subsidie voor 2019-2024 kan worden aangevraagd van 1 februari tot 31 maart 2018. Alle informatie over de subsidieregeling vindt u op www.monumenten.nl, de gezamenlijke website van het Nationaal Restauratiefonds en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Ken je eigen Groninger molen

Het Groninger Molenhuis/Erfgoedpartners kreeg onlangs door De Hollandsche Molen € 10.000 toegekend vanuit het Molenfonds voor de pilot *Ken je eigen Groninger molen*. In deze pilot met zes molens wordt onder-

zocht hoe moleneigenaren, molenaars en andere vrijwilligers met deskundigen kunnen samenwerken bij het verzamelen van gegevens over de molen. Deze gegevens vormen de basis voor het uitvoeren van een bouwhistorisch onderzoek door een deskundige. Dit leidt tot een definitieve waardebeoordeling van de betreffende molen, waarmee het belang van toekomstige restauraties beter onderbouwd kan worden. Aan het project wordt ook bijgedragen door het Prins Bernhard Cultuurfonds Groningen en het H.S. Kammingafonds. De voorbereidingen zijn inmiddels gestart.

Zie www.erfgoedpartners.nl/dossiers/molens

In memoriam Diane Lippe (1963-2017)

Eind november overleed onverwacht Diane Lippe. Diane was van 1999-2007 als vrijwilliger verantwoordelijk voor de lay-out van de Zelfzwichter. Diane, die bij het bedrijf Line Up werkte, werd door molenaar Jaap van Driel, die voor hetzelfde bedrijf werkte, bij ons geïntroduceerd. Zij heeft al die jaren steeds met heel veel enthousiasme gewerkt voor ons molenblad. Samenwerken met haar was altijd plezierig. Wij zullen met veel genoegen aan haar terugdenken. De crematie was op 1 december in Enschede. Wij wensen haar nabestaanden veel sterkte bij het verwerken van dit verlies.

Praatpaal voor De Eendracht Sebaldeburen

Molenaar Henk Berends van De Eendracht in Sebaldeburen was dinsdag 28 november te horen op RTV Noord. Aanleiding was dat sinds kort een echte ANWB-paal bij de molen staat waar passanten door op de knop te drukken het verhaal van de molen kunnen beluisteren.

Kerst- en Oudjaarsactiviteiten

Aan het eind van het jaar worden ook in en rondom molens allerlei gezellige activiteiten georganiseerd.

Korenmolen Wilhelmina Noorderhoogebrug
Zaterdag 30 december oliebollen bakken;
zondag 31 december geopend van 23:30 uur
tot maandag 1 januari 01:00 uur: kom
gezellig vuurwerk kijken op de stelling.

Molens van de Molenstichting Midden- en Oost-Groningen

zondag 17 december 2017 tot en met
6 januari 2018 – Kerstrust
In de gezellige decembermaand staan de
molens even stil. Maar de molenaars maken
extra werk van het in kersttooi zetten van
hun molens en de meeste zijn prachtig
verlicht. In het donker zijn de molens zo een
baken van hoop en verwachting

Molens in de vreugd

Op 7 december kwam het verheugend bericht
dat het ambacht van molenaar nu officieel op
de lijst van Immaterieel Erfgoed van UNESCO
staat. Met de molenaars zijn wij natuurlijk
bijzonder verheugd dat Unesco heeft erkend

hoe bijzonder het molenaar-schap is. Om dit
heugelijke nieuws te onderstrepen zijn de
molenaars opgeroepen om 'hun' molen(s) tot
en met zondag 10 december in de vreugd te
zetten als teken dat zij trots zijn op hun
ambacht en de plaatsing op de Internationale
UNESCO lijst Immaterieel Erfgoed! Wij hopen
dat deze erkenning er ook toe zal leiden dat
(meer) mensen zich aanmelden voor de
opleiding tot vrijwillig molenaar. Want
molenaars hebben we nooit genoeg!

Helaas moeten wij in dit nummer melding
maken van het overlijden van Bé Oomkens.
En ook ontviel de Groninger molenwereld
Thies Burema. Thies was binnen de Molen-
werkgroep Oost-Groningen de enige gediplo-
meerd molengids. Daarnaast kunnen wij nog
noemen het overlijden van Sipke Koning, die
zich voor de Nederlandse molens verdienste-
lijk heeft gemaakt als molenzeilmaker.
Wij wensen de nabestaanden veel sterkte toe
bij het verwerken van dit verlies.

Tekst: Jan Kugel

In memoriam Bé Oomkens

Op zondagochtend 10 december 2017 overleed Berend (Bé) Oomkens, in leven molenaar op Molen Dijkstra te Winschoten.

Op 13 september 1932 werd Bé geboren als de helft van een tweeling in het molenaarsgezin Oomkens onder de grote koren- en pelmolen Aurora te Noordbroek. De oorlogsjaren hebben de molen helaas geen goed gedaan. Aflatende bedrijfsvoering ten gevolge van de oorlog en blikseminslag noopten vader Oomkens om na de oorlog een sloopvergunning aan te vragen, die pas in 1954 de afbraak van de molen tot gevolg had. Molens hadden voor Bé 'afgedaan', zoals hij dat in zijn memoires noemde. Maar ook meel kruipt blijkbaar waar het niet gaan kan.

Als ambtenaar in dienst van de molenstad Winschoten werd Bé als het ware als een kat op het spek gebonden. Gevoelens voor molens kwamen in de jaren zeventig sterk naar boven. Een bezoek aan Molen Dijkstra op de nationale molendag in 1975 deed Bé besluiten om de opleiding tot vrijwillig molenaar te gaan volgen. Na de lessen van Derk Bos en Bernard Dijk behaalde Bé in 1977 zijn diploma. Op dat moment verkeerden de drie molens van Winschoten in slechte staat van onderhoud. Maar gelukkig kwam de gelegenheid, na een jaar aanmodderen op Dijkstra, om een aantal jaren met de in 1978 gerestaureerde Molen Berg te draaien. Toen Molen Dijkstra in 1983 na een restauratie weer maalvaardig was keerde Bé terug naar 'zijn' molen. Later betrok Bé met zijn gezin ook de molenaarswoning naast de molen.

Bé heeft zich vanaf zijn herboren belangstelling voor de molenwereld erg verdienstelijk gemaakt voor de molens en hun vrijwilligers, zowel regionaal, provinciaal en landelijk. Hij heeft zich bijzonder ingespannen voor het behoud van de Winschoter molens en voor de goede staat van onderhoud hiervan. Bovendien wist hij, dat de opleiding tot molenaar gestimuleerd moest worden. Hij was een van de oprichters van de Molenwerkgroep Oost-Groningen, een club van molenaars die zich vooral bezig houdt met bedoelde opleiding en het 'bemensen' van de molens. Hij maakte vele jaren deel uit van het bestuur. Als instructeur op Molen Dijkstra heeft hij meerdere personen op weten te leiden tot vrijwillig molenaar. Binnen het Gilde was hij ook actief als bestuurslid van de afdeling Groningen en als biotoopwacht.

In het jubileumjaar van de Molenwerkgroep werd Bé benoemd tot erelid en in 2016 werd hij voorgedragen voor de koninklijke onderscheiding als Lid in de Orde van Oranje Nassau.

In mei van dit jaar was Bé 40 jaar molenaar, maar zijn aflatende gezondheid noopten hem om in juni de sleutel van Dijkstra over te dragen aan Nico Holman, die hem de laatste jaren assisteerde in het werk op de molen. Zijn belangstelling voor de molens en zijn vrijwilligers bleven echter tot op de laatste dag onverminderd groot.

We zullen ons Bé herinneren als een integer en kundig persoon, die niet zwichtte voor tegenslag, maar die zich vasthield aan zijn idealen: het welzijn van de molens, een goede opleiding tot vrijwillig molenaar en het scheppen van een sterke onderlinge band tussen de molenaars. Wij zullen zijn kundigheid en gedrevenheid node missen.

GRONINGER MOLENWERELD

Molenstichting Midden- en Oost-Groningen

Van Wind naar Motor Motorhuisje, onderdeel van de korenmolen Windlust te Overschild

De Molenstichting Midden- en Oost-Groningen (MSMOG) is sinds een aantal jaren eigenaar van het motorhuisje dat behoort bij korenmolen Windlust in Overschild. Het in 1914 gebouwde motorhuisje verkeerde bij overname in deplorabele toestand en de MSMOG heeft zich ten doel gesteld het unieke motorhuisje te laten restaureren in de oorspronkelijke staat inclusief een Bronsmotor van circa 10 pk.

In tijden van windstilte kan er gedraaid worden en kan de molen onder andere een publieke functie krijgen zodat dit deel van de molengeschiedenis behouden blijft. Vroeger hebben in Groningen veel motorhuisjes gestaan maar die zijn vrijwel allemaal afgebroken. De restauratie en herbestemming van het motorhuisje staat niet op zichzelf maar past volledig in de ontwikkeling om in en rond Overschild en het Schildmeer verbindingen te maken tussen cultuur, recreatie, toerisme en educatie. Dit verhoogt vervolgens de leefbaarheid en sociale omstandigheden in het gebied.

Een eerste aanzet tot behoud van dit cultureel erfgoed is reeds met succes afgerond namelijk de erkenning als gemeentelijk monument door de gemeente Slochteren en als rijksmonument door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Dit verhoogt de kansen om het huisje niet alleen te herstellen maar het publiek daadwerkelijk kennis te laten maken met de betekenis en geschiedenis van motorhuisjes. Ook vergroot dit de educatieve en recreatieve mogelijkheden met onder andere een wandelroute en fietstocht.

De wandelroute (het Ommetje-Windlust te Overschild) is bijna klaar en is ontwikkeld in nauwe samenwerking met grondeigenaren, dorpsbelangen Overschild inclusief dorpshuis De Pompel, Stichting Oude Groninger Kerken (SOGK) en het Routebureau, uitvoering door het Landschapsbeheer Groningen. Ook worden de molen en het motorhuisje opgenomen in een fietsroute, ontwikkeld door de SOGK.

Uiteindelijk zal de restauratie van het motorhuisje halverwege 2018 klaar zijn. De herbestemming van het huisje zal een toegevoegde waarde hebben op de educatieve functie voor molen Windlust als cultureel erfgoed.

Amerikaan volgt opleiding tot molenaar Molenstichting Midden- en Oost-Groningen (MSMOG) gaat internationaal

Door een leegloop aan molenaars in 2016 en 2017 en de uitdrukkelijk wens iedere molen te bezetten met twee molenaars heeft zich,

na publicatie in het Dagblad van het Noorden op 14 april 2017, een aantal aspirant-molenaars gemeld om de opleiding tot molenaar te volgen. In totaal hebben vier-vijf personen aangegeven in januari 2018 in principe met de opleiding te willen beginnen. Onder de aanmeldingen zat zelfs een Amerikaan namelijk Chris West, geboren in New York en woonachtig in Vermont. Chris is getrouwd met een Nederlandse en heeft aangegeven ons te willen helpen als hij in Nederland is. Via zijn schoonmoeder, woonachtig in Zuidhorn, had hij de noodkreet ontvangen.

Het bestuur en de opleiders van de MSMOG hebben inmiddels afgelopen zomer uitvoerig kennis met hem gemaakt en is het molenaarscontract getekend. Op 18 juli 2017 heeft het Dagblad van het Noorden hier uitgebreid aandacht aan besteed. Chris heeft zijn opleiding ongeveer 8 jaar geleden in Noord-Holland gevolgd, maar nooit zijn hobby als molenaar in de VS kunnen uitoefenen omdat onze type molens daar niet voorkomen. Hij wil dus heel graag een Groningse molen laten draaien als hij hier in Nederland is. In de

praktijk zal dat twee-drie keer per jaar zijn gedurende een periode van drie weken. Eerst zal Chris proef draaien onder de hoede van onze opleiders Henk Klöpping en Lex van der Gaag om te zien of hij de Nederlandse molen nog in de vingers heeft. Bij gebleken geschiktheid – en hier wordt niet aan getwijfeld – zal Stel's Meulen te Harkstede zijn 'vaste' stek worden. Ook hier heeft Chris al uitvoerig kennis gemaakt met de huidige molenaar Gerrit Tammenga. Hieruit blijkt maar weer dat het behoud van ons cultureel erfgoed niet alleen een zaak is van nationaal belang maar zeker van internationaal belang.

Echter, ondank dit zeer sympathiek gebaar, heeft de MSMOG een nijpend gebrek aan gekwalificeerde molenaars in het streven iedere molen door twee molenaars te bezetten. Aanvullingen tot het volgen van de opleiding zijn dan ook meer dan welkom. Via de website van de MSMOG (www.msmog.nl) of via secretaris@msmog.nl kan meer informatie verkregen worden over duur en vereisten van de opleiding.

*Tekst: Reint Huizenga, voorzitter van MSMOG
Foto's: Willem van Karsen*

Schiedamse brandersmolens en het nieuwe molenmuseum

MOLENTYPES OVER DE GRENS

TEKST EN FOTO'S: JESSE IN 'T VELD

Het jaarthema 2017 van de Zelfzwichter is 'Kijken over de grens'. In dat kader is dit jaar de rubriek 'Molentypes over de grens' in ons molenblad te vinden. De rubriek belicht molentypes die in de provincie Groningen niet (meer) voorkomen. Deze keer over de Schiedamse brandersmolens en het nieuwe molenmuseum.

Aan de rand van de oude binnenstad van Schiedam staat museummolen De Nieuwe Palmboom, een mout- of brandersmolen uit 1992. De originele molen uit 1781 werd in het begin van de vorige eeuw door een overslaande brand van stoombranderij De Kraton geheel verwoest, waarna slechts een klein gedeelte van de molenromp resteerde. In 1992 heeft de plaatselijke molenstichting, mede vanwege de toegenomen vraag naar ambachtelijke meelproducten, besloten om De Palmboom volledig te herbouwen en in te richten met zowel een ambachtelijk maalbedrijf als een museum over het Schiedamse molenverleden. Na het plotselinge overlijden van de bedrijfsleider van het maalbedrijf in 1999 werd er in de molen niet meer op professionele basis gemalen, maar slechts 'voor de prins' gedraaid.

Schiedamse brandersmolens: van mout naar jenever

Schiedam staat bekend als de jeneverstad van Nederland. Maar liefst vierhonderd branderijen en distilleerderijen waren er in de oude

binnenstad in de afgelopen eeuwen actief. In de 17e eeuw, toen de jeneverproductie in de stad begon te groeien, waren er geen specifieke molens in de stad aanwezig die alleen mout maalden. Het malen van mout geschiedde toen op de aanwezige bakkersmolens, waarvan er een aantal rondom de stad aanwezig was. Onenigheid tussen branders en molenaars over de geringe capaciteit leidde ertoe dat de branders een eigen molen lieten bouwen, De Brandersmolen. De bouw van deze molen vormde het startpunt van de ontwikkeling van een nieuwe groep industriemolens met een geheel eigen coöperatieve bedrijfsvoering. Vanaf de bouw van De Brandersmolen tot de vroege 19e eeuw verrezen er circa 20 brandersmolens in de stad. Grote, degelijke stenen stellingmolens, die vanwege hun niet geringe stellinghoogte van ongeveer 18 meter (in Schiedam 'balie' genoemd) de hoogste molens ter wereld werden. In tegenstelling tot wat vaak beweerd wordt, waren de Schiedamse molens niet zo hoog vanwege de vraag naar een grote opslagcapaciteit. Integendeel uit overlevering is gebleken dat er altijd wel een zolder geheel leeg bleef. De hoogte van de Schiedamse molens moeten we puur zoeken in de windvang. Zoals vermeld stond in Schiedam een grote hoeveelheid branderijen, distilleerderijen, mouterijen en pakhuizen. Om zoveel mogelijk rendement uit de inhoud van het pand te halen werden de zolders dan ook vrij

laag gehouden, zodat er zoveel mogelijk zolders aangebracht konden worden. Desondanks, werden deze gebouwen nog aanzienlijk hoog, variërend van 10 tot 18 meter. De molens moesten dus simpelweg hoger zijn dan deze bebouwing om alle wind te kunnen vangen.

Omdat de jeneverindustrie vanaf de 17e eeuw bleef groeien, werden ook de molens steeds aangepast aan de toegenomen vraag naar producten. De eerste brandersmolens in de stad waren vrij rank qua bouw en uitgerust met twee koppels maalstenen. Naarmate het aantal branderijen toenam, steeg ook de vraag naar een grotere productiecapaciteit. De tweede generatie molens was dan ook forser en groter en uitgerust met drie koppels maalstenen in plaats van twee. Vier van de zes resterende Schiedamse brandersmolens vertegenwoordigen deze tweede bouwperiode.

De Kameel, de jongste in de rij, is een replica van een gelijknamige brandersmolen die de eerste bouwperiode vertegenwoordigt. De Drie Koornbloemen, gebouwd in 1770, is een overgangsvorm van de eerste naar de tweede bouwperiode. Alle kinderziektes die deze molen nog had zijn in de latere molens weggepoetst.

Halverwege de 19e eeuw verschenen de eerste stoommaalderijen in de stad. Mede vanwege de afname van het aantal distillateurs en branders in de stad en de overstap op andere productiemethoden bleef er weinig werk meer voor de molens over. Veel werden er gesloopt, een aantal molens stapte over op het malen van veevoeders en bakkersmeel en slechts één molen, De Vrijheid, bleef in bedrijf voor het malen van onder andere mout. Na een periode van verval werden de resterende molens in de stad stuk voor stuk gerestaureerd. Een bijzondere mijlpaal vormde de herbouw van De Palmboom, die daarna werd omgedoopt tot De Nieuwe Palmboom. Naast het professionele maalbedrijf in de molen (in combinatie met De Vrijheid) huisde in de molen ook een compleet museum. Vanwege deze unieke combinatie stond de molen bekend als het Nederlands Malend Korenmolensmuseum.

Nieuw concept

Omdat het museumgedeelte in de molen sinds de herbouw geen modernisering meer had ondergaan werd een algehele herinrichting noodzakelijk. De exploitatie van het museum is tussentijds overgedragen aan het Nationaal Jenevermuseum Schiedam. Het

Jenevermuseum heeft vorig jaar het plan geopperd om het Molenmuseum te verplaatsen naar een molen die dichterbij het Jenevermuseum gelegen is. Het zou zo voor de bezoekers eenvoudiger worden om in een kortere tijd de volledige weg van 'korrel tot borrel' te volgen en meerdere musea te bezoeken. In het afgelopen jaar is er achter de schermen gewerkt aan de voorbereiding voor de verplaatsing van het museum van De Nieuwe Palmboom naar molen De Walvisch, gelegen op circa 250 meter afstand van het Jenevermuseum. Na goedkeuring en vergunningverlening van de gemeente Schiedam, het bestuur van het Jenevermuseum en het bestuur van de Stichting de Schiedamse Molens is er in het afgelopen jaar hard gewerkt aan de ontwikkeling van de tentoonstelling en inhoud. Op 10 juli jongstleden is de Stichting Restauratiewerkplaats Schiedam gestart met de verbouwing van De Walvisch, dat inmiddels in een vergevorderd stadium is. Buiten de herinrichting om krijgt ook de molen een flinke opknabbeurt, met name het metselwerk.

In tegenstelling tot het oude museum is het nieuwe museum alles behalve traditioneel. Op de eerste museumzolder maakt de bezoeker kennis met de Schiedamse molens door een filmprojectie op de helft van de muur van 4,5 x 11 meter! In deze film wordt de bezoeker onder leiding van een vader en dochter, wiens grootvader molenaar was,

meegenomen door de geschiedenis van de Schiedamse brandersmolens. De tweede museumzolder staat in het teken van het werken met de molen. Onderwerpen als het weer, malen en het gaande werk komen hier op een bijzonder interactieve manier aan bod, geflankeerd door diverse oude voorwerpen. Topstuk op deze zolder is het werkende schaalmodel van De Nieuwe Palmboom, dat centraal in de tentoonstelling staat opgesteld. Op een zolder hoger, de maalzolder, is de molenaar aan het werk en kunnen de bezoekers de werking van de molen en het maalproces ontdekken en ervaren.

Zoals enkele lezers wellicht weten was De Walvisch het onderkomen van de gelijknamige molenwinkel, waarin een groot scala plaatselijk gemalen meelproducten werd verkocht. Na de verbouwing zal deze winkel weer terugkeren in De Walvisch en worden samengevoegd met de museumwinkel en museumcafé. Naar verwachting zal de nieuwe museummolen in februari 2018 feestelijk geopend worden. De Nieuwe Palmboom is dan museummolen af en zal dienst gaan doen als informatiecentrum van Stichting de Schiedamse Molens. Door deze nieuwe functie zal de molen te bezichtigen blijven.

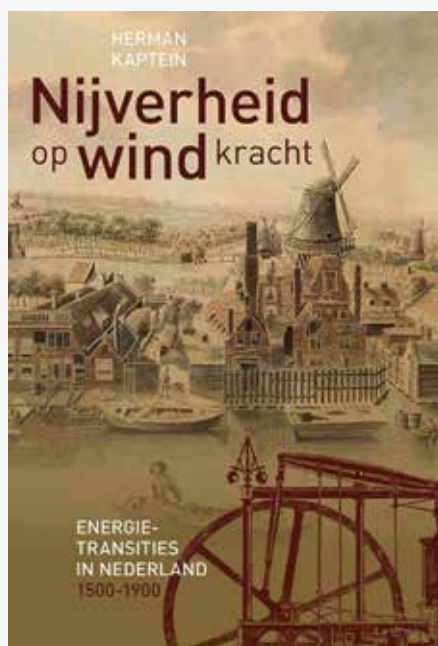
Jesse in 't Veld is voormalig stagiair Nationaal Jenevermuseum Schiedam en vrijwillig molenaar op De Lelie in Puttershoek

Boekennieuws

Johan van Dijk

Nijverheid op windkracht

Binnen de molenwereld wordt een meer wetenschappelijke benadering van de molen als fenomeen wel molinologie genoemd. Vaak ligt daarin sterk het accent op de technisch-historische aspecten en blijft de meer sociaaleconomisch georiënteerde historische kant onderbelicht. Dat geldt zeker niet voor het boek Nijverheid op windkracht dat na jaren van onderzoek is geschreven door historicus Herman Kaptein. Dit boek is een zeer welkome aanvulling op het gebied van historisch onderzoek naar (wind)molens in Nederland en benadrukt nog maar weer eens hoe groot het belang van de molens is geweest voor het grote economische succes

MOLENSTEENMAKERIJ

**HANS
TITULAER**

voorheen
HEINRICH VAN HEES

Alle soorten molenstenen, scherpdienst, afstellen,
maaltechnisch advies.

Onderhoud aan oliestenen en pelstenen.

Restauratie van stenen en maalstoelen.

Kweernen, wrijfstenen, demo-stentjes.

Kneus- en scherphamers.

www.molentenen.nl

Werkplaats: Eendenpoelseweg 6a, 6581 AB Malden, Nederland

Tel.: 0031 (0)24 696 36 54 / 0031 (0)6 53 66 76 86

E-mail: molensteenmakerij@planet.nl

Mulder Pot - Kropswolde

KORENMOLEN **De Hoop**

Woldweg 70, Kropswolde.

Voor de zelfbakkers(sters):

- volkorenmeel
- tarwemeel
- viergranenmeel
- pannenkookmeel
- boekweitmeel

Openingstijden:

Donderdag en vrijdag 10.00-17.00 uur

Zaterdag 10.00-16.00 uur

Molenaar J.J. Pot

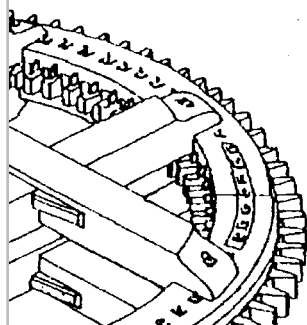
Telefoon (0598) 39 49 53

Aannemers-Restauratie &
Molenmakersbedrijf

Molema
V.O.F.

Provincialeweg 4a, 9677 TW Heiligerlee. +0031(0)597 - 591660
info@molemavof.nl www.molemavof.nl

 Het Groninger Landschap

Steun de molens van Het Groninger Landschap
Word Donateur

www.groningerlandschap.nl of bel: 050 - 313 59 01

van de Nederlanden in de Gouden Eeuw. De keerzijde, economische stagnatie door vasthouden aan deze oude vorm van industrie, wordt daarnaast ook zeer goed uit de doeken gedaan.

Geschiedenisles

Dat de auteur (gepromoveerd historicus en docent aan de Hogeschool van Amsterdam) zich goed in het onderwerp heeft verdiept en daarnaast ook dit onderwerp naar het heden weet te vertalen, blijkt gelijk al in de inleiding. "Tegenwoordig is 'energietransitie' een sleutelbegrip in ons denken over het heden en de toekomst. Sinds wij ons bewuster zijn geworden van de schadelijke effecten van fossiele brandstoffen op het klimaat en het milieu staat de huidige energieproblematiek hoog op de mondiale agenda." Het is inderdaad niet de eerste keer dat er een dergelijke transitie plaatsvindt. Juist de 'afkeer' van de oude en vertrouwde techniek (met andere woorden het afschrijven van wind- en waterkracht) heeft ons in een wereld geplaatst die voor een groot deel draait op fossiele brandstoffen. Eigenlijk is daarom juist de energietransitie in het verleden zo belangrijk om beter te bestuderen, te meer ook om de hele hedendaagse situatie beter te kunnen begrijpen. In feite geeft Kaptein een zeer waardevolle geschiedenisles. Eigenlijk is het er ook een die veel vaker zou moeten worden gegeven: de bijdrage van de industrie op windkracht aan de Gouden Eeuw blijft naar mijn mening als historicus ook veel te veel onderbelicht. De auteur doet er alles aan om duidelijk te maken hoe dit succes er is gekomen.

Twée delen

Nijverheid op windkracht bestaat uit twee delen: De mechanische revolutie 1500-1800 en Van wind naar stoom. In het eerste deel legt Kaptein op zeer duidelijke wijze uit hoe de verschillende types industriemolens in Nederland tot stand zijn gekomen. Het boek ontwikkelt zich als een wetenschappelijk werk dat ook voor de geïnteresseerde leek goed te lezen is. Juist door een buitenstaander in de molenwereld te zijn, weet Kaptein dit op een zeer goede wijze naar voren te brengen. In het tweede deel van het boek komt vervolgens de overgang naar stoomkracht uitgebreid aan de orde. De studie beperkt zich daarbij zeker niet alleen tot de Zaanstreek en de Randstad, maar ook voor

met name Noord- en Oost-Nederland is een relatief prominente rol weggelegd.

Groningen

De situatie in Groningen komt op meerdere plekken uitgebreid aan de orde. Een van de meest opvallende zaken is daarin vooral dat de oliemolen en zaagmolen juist in onze provincie (respectievelijk in 1837 en 1846) voor het eerst door middel van stoomkracht werden aangedreven! Evenwel zorgde dit niet voor een massale overstap naar stoomkracht. Sterker nog: het grootste deel van de nog bestaande industriemolens in Groningen is juist na die tijd gebouwd! De afschaffing van de belasting op het gemaal in 1855 speelde daar ook een niet onbelangrijke rol in. Al deze ontwikkelingen worden door Kaptein in een mooi groter verband gezet waarbij ook wordt gekeken naar de situatie in Friesland in dezelfde periode. Bijzondere aandacht in het boek is er ook voor de Groninger pelmolens. In tegenstelling tot de molens in de Zaanstreek werden die echter niet op grote schaal voor het pellen van rijst gebruikt, maar is het pellen van gerst in Groningen altijd in zwang gebleven.

Besluit

Herman Kaptein heeft een lijvig boekwerk geschreven dat ruim 500 pagina's telt. Ondanks de wetenschappelijke inslag is het een duidelijk leesbaar verhaal en is het zeker aan te bevelen om de historische molenkennis op koude winteravonden hier mee te verdiepen. *Nijverheid op windkracht* (ISBN 978-90-8704-683-5), uitgegeven door Uitgeverij Verloren uit Hilversum, is voor € 39,- te verkrijgen. Een aanrader om als kerstcadeau te vragen!

(van de redactie)

De heer Kaptein liet ons nog het volgende weten:

Voor mijn boek *Nijverheid op windkracht. Energietransities in Nederland 1500-1900* heb ik op 25 november de I.J. de Kramerprijs ter grootte van € 2.000,- in ontvangst mogen nemen. Deze schrijversprijs wordt om de twee jaar uitgeschreven door 'The International Molinological Society (T.I.M.S.) - afdeling Nederland en Vlaanderen'.

De molenaars van De Korenbloem
in Vriescheloo malen meel voor
spekkendikken

Foto: Elmer Spaargaren